

NATURE AND POSSIBILITIES OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS AS PART OF THEIR SELF ACTIVITY

VASIL VASILEV

PHD AT PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT "TECHNOLOGY STUDY AND VOCATIONAL EDUCATION"
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

VASKO_I_VASILEV@ABV.BG

ABSTRACT: ONE MEANS OF REALIZING THE EDUCATIONAL GOALS OF SOCIETY IS ORGANIZED LEARNING PROCESS AT SCHOOL. IN THE PROCESS OF TRAINING THE PERSONALITY MASTERING KNOWLEDGE, WHICH IS SUMMARIZED SYNTHESIZED CENTURIES-OLD EXPERIENCE OF MANKIND. COGNITIVE PROCESS SHOULD BE VIEWED IN TWO WAYS. ON THE ONE HAND HE IS A PUBLIC-HISTORICAL PROCESS. THE PUBLIC EXPERIENCE OF PREVIOUS GENERATIONS "SOCIAL INHERITANCE" IS TRANSMITTED TO THE NEXT GENERATIONS.

KEYWORDS: EDUCATIONAL PROCESS, COGNITIVE ACTIVITY, SELF ACTIVITY

Едно от средствата за реализиране на възпитателно-образователните цели на обществото е организираният процес на обучение в училище. Детето може да влиза в съприкосновение с науката, изкуството и други жизнено реалности непринудено и спонтанно, движено от естествени пориви към познание и разширяване на своя кръгзор. Не всеки акт на познание е педагогически осмислен и осъзнат, ръководен и целесъобразно структуриран. Стихийното овладяване на елементите на човешката култура при индивидуалното познание се трансформира от учителя в системно и рационално осъществяван процес на обучение.

Обучението е съвместна разделена дейност на учителя и учениците, имаща съответни образователни, възпитателни и развиващи ефекти. Процесът на обучение според М. Андреев [1] се отличава със следните черти:

- представлява определена съвкупност от учебно-познавателни и практически действия, които се осъществяват чрез механизмите на формалното и неформалното общуване;
- има двустранен характер, като преподаването/ дейността на учителя/ и ученето/ дейността на ученика/ са в неразривна връзка и единство;
- процесът на обучение е продължителен, системно организиран процес с интегративен характер;
- ориентиран е към усъвършенстване на материалните и духовните ценности на човешката цивилизация, към осъществяване на целите, които са фиксирани в учебните програми и протича със съответна ефективност.

Една от съществените характеристики на процеса на обучение е познавателната му същност. В процеса на обучение личността овладява знания, в които е обобщен, синтезиран многовековният опит на човечеството. Познавателният процес трябва да се разглежда в два аспекта. От една страна той е обществено-исторически процес. Общественият опит на предходните поколения чрез т. нар. "социално наследяване" се предава на следващите поколения. Освен обществено-исторически, познанието

същевременно е индивидуално-психически процес. Без активната и самостоятелна интелектуална и практическа дейност на личността е невъзможно овладяването на градивните елементи на човешката цивилизация. "Правилното и целесъобразно организиране на учебния процес благоприятства за изграждането на положителна мотивация за учене. Тя от своя страна развива познавателните интереси, които веднъж формиращи се превръщат в вътрешна нагласа на индивида" [4].

С прогресивния преход към теоретично мислене у учениците, опиращ се върху развиващото се знание и практика, се създават условия за превъзможване на грешките и заблужденията като нежелано явление в педагогическата дейност. Това е показател, че познанието се отличава с гъвкавост и динамика.

Познанието тръгва от външните особености на изследваните обекти, достъпни за непосредствено наблюдение, отделяйки в тях това, което се появява и изчезва, от това, което е трайно, повтарящо се, което се съхранява в потока на разнообразните изменения. Функцията на познанието в първия случай е да изучи явлението, а във втория – да проникне в същността му. Познавателната дейност се осъществява при движението от единичното, конкретното към абстрактното мислене и от общото към емпиричните му проекции. В него активно си взаимодействат индукцията и дедукцията. При емпиричното познание обектът се описва, а при теоретичното се обяснява. Не теорията обаче е връх на познанието, а практическата дейност, свързана с нейното приложение.

Важно е да се отбележи, че процесът на познание протича в единство на неговата съдържателна и формална страна. Не може да усвояваме съдържанието без да развиваме логическите форми, с които го пресъздаваме. Знанията – теоретични и процедурни – представляват абсолютна ценност за процеса на обучение. В конкретната учебна дейност те са представи, понятия, съждения, дефиниции, правила или модели на алгоритми, закони, заключения, концепции, подходи.

В дидактическата дейност от изключителна важност е учениците да усвоят собствено правилно мислене. Способността за самостоятелно решаване на учебни задачи се развива в процеса на обучение. Ученикът системно трябва да се поставя в проблемни ситуации, които стимулират неговото продуктивно мислене.

Активната интелектуална дейност се проявява не само в решаването, но и в поставянето и конкретизирането на проблемите. Понякога тяхното формулиране е по-трудно от решаването им. Познавателната самостоятелност води до осъзнаване спецификата и равнището на протичане на собствените интелектуални, емоционални и волеви процеси.

Успешното протичане на познавателната дейност зависи в голяма степен от мотивацията за учене. Причините, поради които децата се учат, са твърде разнородни. Оптимално положение в разглеждания контекст е налице когато устойчивите познавателни интереси са доминиращият мотивационен фон на осъществяваните от тях действия.

Самостоятелното мислене зависи и от въображението на учениците, от способността им да наблюдават процесите и явленията, от развитието на тяхната памет и чувства. "Независимо от различното тълкуването на това понятие, приложена в учебния процес самостоятелната работа е вид учебна дейност, която може да бъде организирана по различен начин и в различно време в учебния процес.

Тя е целенасочен процес, който се организира и изпълнява по време на обучение за решаване на конкретни учебно-познавателни задачи.

Самостоятелната работа се характеризира със своята цел и организация, извършваща се с помощта на различни методи и средства, реализираща се в рамките на урока или извън него, подчинена на основните задачи, които се разкриват в обучението” [5].

Самостоятелността винаги е в основата на творческите изяви на учениците в училище и извън него. Цел на образователните усилия днес е развитието на независима, автономна личност в процеса на обучение, която умее да подхожда към задачите напълно самостоятелно, която умее да се ръководи от собствените си съждения и в най-сложни и нестандартни ситуации.

Процесът на обучение има своя структура, която се моделира от последователността и взаимовръзката на неговите компоненти. В дидактическата наука съществуват различни концепции за структурна организация на обучението. Със структурирането се цели да се намери оня кратък и сигурен път, благодарение на който учебното съдържание може да бъде усвоено оптимално.

Трактовката на процеса на обучение се е променяла в хода на общественото развитие. Историята на педагогиката ни дава богата информация за концептуалните подходи при конструирането на системата на обучение. Тяхното проследяване и анализиране е предпоставка за прогресивни изменения в обучението въз основа на модерните теоретични подходи.

Още през периода на средновековието сетивната дейност се е разглеждала като основа на познанието. Именно тогава се утвърждава триелементната структура на процеса на учене: възприемане, запомняне и прилагане на знанията чрез действие.

Типичен представител на традиционната дидактика е Й. Ф. Хербарт /1776г. - 1841г./. Той въвежда четири степени, с които процесът на обучение се разглежда като строго организирана система. [2]

Първата степен /ясност/ има за задача при възприемането на новото учебно съдържание да се създадат ясни представи у учениците чрез задълбочаване в материала.

При втората степен /асоциация/ представите на учениците са в състояние на динамика, движение. По този начин старият и новият учебен материал се свързват. Тази степен предполага разбиране, логическа обработка на изучаваното в съответствие с натрупания запас впечатления и представи от личността. За постигането на тази степен най-добрият способ е непринуденият разговор /т.е. беседата/, при който децата се стимулират да излагат свободно мислите си в цели и свързани редици. С тази формална степен по същество започва процесът на формиране на понятията. Възходът от конкретното към абстрактното се осъществява постепенно въз основа на знанията, които са получени от учениците при обогатяването.

Третата степен е свързана със систематизиране на асоциираните представи. При нея главното в материала се разграничава от второстепенното, правят се изводи. Познавателните единици се уедряват. Задачата на тази степен е да се подредят, да се поставят в определени отношения понятията на учениците. Така се постига общо схващане или разбиране на учебния материал като цяло.

При четвъртата степен /метод/ знанията трябва да се приложат в практиката. Въз основа на тях се усъвършенстват уменията на учениците. Основно средство за постигане на тази цел са многообразните упражнения в учебната дейност.

Последователите на Й. Ф. Хербарт доразвиват неговата концепция. В. Райн предлага петстепенна схема с други названия на степените – подготовка, изложение,

свързване, схващане и приложение. В този си вид Хербартианската структура на процеса на обучение е известна в нашата образователна практика.

При традиционните модели на процеса на обучение акцентът се поставя предимно върху дейността на учителя. Стремехът е да се постигне максимална регламентация и управляемост на учебната дейност в съответствие със строго предписани обяснителни схеми. Налице е традиционно утвърдена и в практически план технология за обучение.

Нетрадиционните модели на процеса на обучение се наричат още неконвенционални, прогресивистки, изследователски, креативни.

Огромна е функционалната стойност на нетрадиционната структура на процеса на обучение. Благодарение на нея се преодолява мисловния стереотип.

Тя развива продуктивното /логическото и интуитивното, творческото/ мислене на учениците. Моделът дава възможност да се формират умения и усет при търсенето и селектирането на информация чрез правилна организация на познавателните ресурси на личността. Изгражда се чувствителност и възприемчивост към промените и новостите. Стремехът е да се откриват алтернативи и нови оригинални подходи. Грешките съпътстват учебното познание като го задълбочават. От тях се извличат съответните поуки. Улеснява се трансферът на придобитите знания. Развиват се въображението, емоционалните и волевите свойства на учениците и такива качества на личността им като прагматична ориентация, адаптивност, съобразителност, творчество, компетентност /т.е. богатство на идеи и техники на дейност/. Важно е да се овладее познавателния апарат и знанията да са трайни и осъзнати, с формирана подходяща мотивация за дейност.

Съвременната трактовка на процеса на обучение опровергава универсалността на единния подход към познавателната и практическата дейност на учениците, подчертава многообразието на пътищата, водещи към образователните цели.

Съвременната дидактическа система поставя в неразривна връзка дейността на учителя и дейността на учениците. Стремителният темп на науките днес, усложненият социален опит отнемат на училището възможността да научи децата на всичко. Необходимо е те да осмислят основния учебен материал като наблегнат и върху техниката на получаване на знания. От значение е ученикът да се научи на дейности, на отношения.

Многообразни, различни са целите, които се преследват в съвременното обучение, а също и пътищата, по които се върви към тях. В технологичния механизъм на обучението различните структури се съчетават и преплитат. Важно е да има адекватност между поставените цели и задачи в обучението и структурите, чрез които те ще се реализират.

Учителят е в правото си да избере една или друга стратегия при разработването на съответната методическа единица. Моделите на обучение при различните стратегии ще се отличават с качествено своеобразие, но често в педагогическата практика се възприема смесен вариант, като комбинациите от стратегии могат да бъдат различни /напр. емпирично-индуктивна, дедуктивна, проблемно-откривателска и др./

Трябва да се отбележи, че многообразните стратегии не са изключващи се, а са съвместими и могат да се допълват в съвременния процес на обучение, обогатявайки неговите характеристики.

Важното е при анализа на съвременните етапни модели на процеса на обучение да се разкрият функциите на неговите отделни структурни компоненти. От практическа гледна точка са важни резултатите, които се достигат чрез процесуално-дейностния

механизъм на обучението при отделните му състояния. Само така може да се определи мястото на една или друга стратегия в цялостната технология на обучение и тя да бъде интегрирана в нея.

Етапите на процеса на обучение не са разделени и в реалната учебна дейност взаимно се проникват. Съотношението между тях е динамично, изменчиво. Естествената логика и закономерности на процеса на обучение предполагат и съответна организация на дейностите на учителя и учениците като субекти, които го творят, взаимодействайки си на базата на конкретен учебен материал.

Първите признаци на изоставането на учениците винаги произтичат от **възприемането** като начален момент в познавателната им дейност. Недоброто качество на възприемането при разработването на нов учебен материал е един от скритите източници за техните неуспехи, за претовареността им, за снижаване на интереса им към ученето, което влияе върху цялостното им отношение към процеса на обучение. В учебната работа познавателната дейност е дейност по преработка на новото, което постъпва в съзнанието на ученика при опиране върху данните, получени от сетивния му опит. Особено значение трябва да се отдава на "рационалното преработване" на научната информация, придобивана от учещите се още в процеса на възприемането ѝ. Като негова характерна черта Д. Денев посочва оперирането с понятия. "При рационалното преработване на научната информация съществува движение не само от конкретното към абстрактното, но и от едни научни понятия към други научни понятия. Ето защо по-добър успех постигат онези преподаватели, които проявяват усилия да включат още в началото на учебния процес теоретичното равнище на познанието, до което са достигнали учениците" [3].

Отличителните особености на възприемателната дейност са: осмисленост, цялостност и структурност, избирателност и обем. Счита се, че възприемането на учебното съдържание е по-ефективно, когато като цяло се схваща поднасяната информация и се следва правилото "цялото по-рано от частите" [3]. Умението да се види цялото по-рано от частите играе огромна роля и в познавателната дейност на учениците при възприемането от тях на нов учебен материал. Възприемането се отличава още с избирателност. Еднакъв материал по различен начин се възприема от различни ученици.

Най-активно те възприемат това, което грабва тяхното внимание, което ги вълнува, чиято ценност за тях е безспорна.

Основната дидактическа функция на възприемането е първоначалното осъзнаване и осмисляне на учебния материал. Така се осигурява необходимият фундамент на познавателната дейност в учебни условия.

Разбирането на учебния материал е сърцевината на процеса на обучение. В този етап се формират първоначални научни понятия. Разбирането е основа за съзнателно и трайно овладяване на знанията. То предотвратява формалния характер на усвояването на учебна информация.

Най-голямо внимание през втория етап на процеса на обучение се отделя на използването на различни интелектуални операции и развитие на умствената самостоятелност на ученоците.

Понятията, с които оперират учениците в познавателната си дейност, са два вида: житейски /т. нар. псевдопонятия/ и първоначални научни понятия. Житейските понятия са отражение на вариативните, присъщите и отличителните признаци на предметите и явленията, и те се изработват вследствие на интуитивно-практическия опит на

личността. Научните понятия от своя страна обобщават общите и съществените признаци на изучаваните обекти. С формирането на научните понятия в процеса на обучение се осъществява преходът от емпиричното към теоретичното равнище на познание и се задълбочава разбирането на учебния материал.

В хода на осмислянето разбирането на изучаваното се обогатява значително, то става по-разностранно и дълбоко.

Обобщаването в обучението протича при активното управление от страна на учителя, който специално включва учениците в дейност, която формира умение да се обобщава изучаваното.

Систематизацията, според М. Андреев [1] изпълнява функцията на обобщаване, постигане на един по-висш синтез на знанията и по същество е преход към по-дълбоко разбиране на материала като цяло и на съставлящите го структурни звена. При систематизирането на натрупания опит на личността се осъществява неговото индуктивно и дедуктивно редуциране.

Да се овладеят знанията и уменията на учениците означава да може успешно да се оперира с тях при изпълнението на разнообразните учебни и други задачи, имащи жизнен смисъл за учениците.

REFERENCES

1. **Andreev, M., 2000:** Didaktika, Blagoevgrad, 2000
2. **Armutliyska, D., 1988:** Pedagogicheskiyat analiz na uroka, Varna, 1988
3. **Babanski, Uo. K., 1988:** Pedagogika, Sofia, Narodna prosveta, 1988
4. **Dimitrova, N., 2014:** Factors determining student's productively training like acmeological problem. International Scientific Online Journal, Issue 1, September 2014, pp. 133 – 138, www.sociobrain.com
5. **Dimitrova, N., 2014:** Independence work of university students as acmeological problem in learning process (advantages and diasadvantages). International Scientific Online Journal, Issue 1, September 2014, pp. 127 – 133, www.sociobrain.com